

A romániai németek történetéről

A *Tanulmányok a romániai német nemzetiség történetéről és testvéri együttműködéséről a román nemzettel* című sorozat első kötete* a közelmúltban jelent meg nálunk német nyelven. Hazánk történetében először adtak ki ilyen jellegű munkát az állam nyelvén s ugyanakkor a romániai német nemzetiség anyanyelvén is. (Amint ismeretes, hasonló kiadvány látott napvilágot a magyar nemzetiség történetéről.) Ezzel a szakemberek és az olvasók tömegei számára lehetővé válik, hogy megismerjék az együttélő nemzetiségek múltját, hozzájárulásukat a közös haza anyagi és szellemi művelődésének fejlesztéséhez, a románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek közös harcát. „Az évszázados együttélés — hangzik a bevezetőben —, a különböző etnikai csoportok testvérisége bebizonyította, hogy bár nyelvük, egyes jellemvonásaik és szellemi megnyilvánulási formáik különbözők, fontos elemek közelhozták őket egymáshoz: a közös élet és munka, az azonos törekvés, hogy szabadságban jobb életet teremtsenek maguknak, harcuk a kizsákmányolás és ellenségeik ellen, akik tüzzel-vassal pusztították az országot.“

A sorozat tervezett három kötete időrendi sorrendben — az erdélyi szászok letelepedésétől napjainkig — marxista szemszögből tárgyalja a romániai németek történetének egyes alapvető kérdéseit, hogy majd ennek alapján lehetővé váljék a romániai német lakosság történetének megírása.

A hazai németek, különösen az erdélyi szászok múltjának gazdag irodalma van; ide tartozik Georg Daniel Teutsch és Friedrich Teutsch négykötetes műve, a *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*. Ezeket a munkákat nem zárhatjuk ki, és nem is akarjuk kizárni őket művelődési örökségünk-ből, de ma már nem felelnek meg azoknak az igényeknek, amelyeket egy történelemkönyvvel szemben támasztunk: egyrészt más történeti látásmód jellemzi őket s a kutatás meghaladta eredményeiket, másrészt nem ölelik fel az utóbbi ötven esztendő fejlődését. Az eddigi művek ezenkívül elszigetelten tárgyalják a szászok, svábok és más hazai német népcsoportok történetét. Mivel azonban mindezek a népcsoportok az utóbbi fél évszázadban etnikai entitássá ötvöződtek, történetüket is egységben, nem pedig külön-külön kell tárgyalni.

Friedrich Teutsch különben maga is arra figyelmeztetett, hogy minden nemzedéknek a saját szemszögéből kell a múltat vizsgálnia. Jogosnak látszik tehát az az időszerű követelmény, hogy a történelmi materializmus fényében, a legújabb kutatási eredmények hasznosításával írják meg a hazai németiség történetét. Egy ilyen műre, amelynek célja elsősorban a most felnövekvő nemzedékekkel megismertetni a sok dicsőséggel és szenvedéssel teli múltat, az ország általános fejlődésébe ágyazva, különösen a tanároknak van nagy szükségük, hiszen hasznos segédeszköze lehetne a honismereti-hazafias nevelésnek.

A most megjelent könyv élén Thomas Nögler tanulmánya áll (*Az erdélyi szászok letelepedése és hozzájárulásuk a román hűbéri társadalom fejlesztéséhez*). Ennek a témának, amelynek az erdélyi szász történetírás mindig nagy figyelmet szentelt, hatalmas irodalma van, s ez az utóbbi évtizedekben is számtalan értékes bel- és külföldi közleménnyel gazdagodott. Thomas Nögler nagyszabású történelmi érdeme, hogy feldolgozta ezt a bő forrásanyagot, majd saját kutatásaival is kiegészítette (az írott források új értelmezése, valamint sok régészeti lelet felhasználása). Ily módon képet kapunk a kutatás mai állásáról. Említsük itt meg, hogy azonos témájú munkájával szerezte meg Thomas Nögler a történettudományok doktora címet.

A szerző hangsúlyozza, hogy az erdélyi szászok letelepedése az európai történelem részeként csupán a német birodalom keleti hódításai keretében érthető meg, majd elemzi a megkülönböztető jegyeket is. Míg a német hódítások az Elbától keletre, a szlávok és balti lakta területeken e népségek leigázásához s a területek bekebelezéséhez vezettek, addig Délkelet-Európa betelepítésének, Erdélyt beleértve, békés jellege volt. Nögler szerint „Pannóniában, Szlovákiában, Erdélyben és Horvátországban elsősorban a magyar Árpád-királyság telepített le

* Studien zur Geschichte der deutschen Nationalität und ihrer Verbrüderung mit der rumänischen Nation. I. Band. Politischer Verlag, Bukarest, 1976.

németeket. Erre csak békésen kerülhetett sor, a németeket ugyanis királyok vagy itteni főurak hívták be. Ezért a németek kezdetől fogva csupán bizonyos területeken telepednek le, s számuk kisebb, mint az itt lakó magyarok, szlovákok, románok és horvátok lélekszáma. E területeken nem alakulhatott ki olyan német hűbéri réteg, minden klasszikus jellemvonásával együtt, amely leigázhatta volna a többi népcsoportot. Ehhez még hozzá kell tennünk, folytatja a szerző, hogy a bevándorolt szászok zöme paraszt és kézműves, tehát termelő társadalmi elem volt, s a nemesek aránya csekély maradt.

Az erdélyi viszonyokat tekintve Nögler rámutat, hogy a szászok letelepedésekor az egész országot a románok, a római uralom idején romanizálódott dákok lakták, kenézségekbe és vajdaságokba („hercegségekbe”) tömörülve, amelyek közül a források egyeseket név szerint is megemlítenek.

A X. század végétől kezdve Pannónia irányából magyarok érkeznek Erdély területére. Kurt Horedt történésznek a magyar gyepekre vonatkozó kutatásaira támaszkodva, Nögler kimutatja, miképpen terjesztette ki uralmát a magyar hűbéri állam Erdélyben a XIII. század elejéig. A határok védelmére a magyar királyok főleg székelyeket toboroztak. A magyar korona fokozatos előrenyomulásával a XII. században a székelyek keletre húzódnak, s a tőlük elhagyott területekre a magyar királyok szászokat hívnak be. A forrásokban található „desertum” kifejezés tehát, Nögler szerint, székelyektől felszabadított területeként, nem pedig lakatlan vidékként értelmezendő. A szászok bevándorlását megelőző székely települések létezését az írott források, a régészeti leletek és a földrajzi nevek is bizonyítják.

Az a tény, hogy az első királyi és pápai okiratok nem említik románok létezését Dél-Erdélyben, azzal magyarázható — hangsúlyozza a szerző —, hogy a székelyek és a szászok bejöveteléig a központosított magyar hatalom még nem hódította meg ezt a területet. E népcsoportok letelepedése után azonban nemcsak a románokat is megemlíti a források. Erdély magyar részről történő meghódítása nem ment volna szakaszonként végbe, ha nem létezik a hódításnak ellenálló, itt honos román lakosság.

A régebbi kutatások egyszeri, tömeges letelepítésnek tekintették a szászok bejövetelét, amelyre főként II. Géza magyar király (1141—1162) és a barcasági német lovagrend uralma idején (1211—1225) került sor. A kutatások mai állása alapján Nögler a következőképpen vázolja fel az erdélyi szász letelepedést: a XII. század közepén az Olt vidéke, amelynek határai II. Endre király kiváltságlevelé szerint Szászváros és Barót; 1211 után a Barcaság; a XIII. század második felében a segesvári, medgyesi és selyki székek; 1300 után a két Küküllő köze. Nem tisztázott még Beszterce és Szászrégen vidékének betelepítése; Nögler a XII—XIII. századra helyezi.

Ezenkívül voltak Erdély egész területén elszórt bányásztelepülések: Dés, Torda, Remete, Kőrösbánya, Bucsum, Alsócsertés, Verespaták, Abrudbánya, Zalatna, Aranyosbánya stb. A bányászat nagy része a XIII. században érkeztetett ide. Kolozsvárt valószínűleg a XII. században telepedtek le a szászok.

Legvitatottabb az erdélyi szászok eredetének a kérdése. Milyen gyökerezik az a felfogás, amely szerint a Mosel vidékéről és Luxemburgból származnak (elsősorban a szász és a luxemburgi tájszólás hasonlósága miatt), bár a kutatás már csaknem fél évszázada elveti az ilyen szűk határok között megállapított őshaza gondolatát. A legújabb vizsgálódások nem tagadják a Mosel-vidék és Luxemburg szerepét Erdély betelepítésében, s azt sem, hogy valószínűleg ezekből a térségekből származik a betelepedők nagy része, csupán azt szögezik le, hogy nem ezek voltak az egyetlen térségek. Minden adat azt igazolja, hogy a szászok Németország nagy területeiről, sőt ezen kívülről is származnak (a bevándorlók között „Latinii”-nak nevezett vallonok és flandriaiak is voltak), az európai földréz legnyugatibb részétől az Elba középső folyásáig.

A szerző a továbbiakban foglalkozik a szászoknak a földművelés és szőlőtermesztés, a kézműipar, a bányászat és a kereskedelem fejlődésében játszott szerepével. Mivel olyan területekről jöttek, ahol a városok már magas fejlettségi szintet értek el, a szászok itt is a fejlett gazdasági élet előmozdítói lettek. Helyszüke miatt nem térhetünk ki Nögler tanulmányának más vonatkozásaira is, mint a jogi állapot, a társadalmi tagozódás, a szász telkesjobbágy-települések kérdése.

A kötet második tanulmányában Paul Niedermaier építés a dél-erdélyi városok XII—XVI. századbéli építészeti fejlődését elemzi. A szerző a tényszerű adatokon kívül új kutatási módszert is alkalmaz, s ezzel a romániai tudományosságban eddig járatlan útra lép, új lehetőségeket nyit a város- és falukutatás előtt.

Múlt századi telekkönyvekre támaszkodva, amelyek pontosan feltüntetik az egyes udvarhelyek nagyságát, Niedermaier megkísérli rekonstruálni az eredeti

városképet s ennek fejlődését a XVI. századig. E kutatási módszer érdeme abban áll, hogy lehetővé teszi a városok és falvak hajdani képének megállapítását olyan időszakokra is, amelyekre nincsenek pontos adataink. A szerző azonban nem elégszik meg ennyivel, hanem — ahol lehetséges — összeveti a kapott eredményeket a dokumentumokkal. Ezenkívül megkísérli kiszámítani a különböző korszakokban épült falak tömegét, s ebből kiindulva a városépítés évi ütemét. E számításában helyenként valósággal szenzációs eredményekhez jut a középkori helységek településtörténetét és népesedését eddigi elképzeléseit illetően.

Radu Manolescu *A román fejedelemségek gazdasági kapcsolatai a XIV—XVI. században* című tanulmányában kiegészíti az erdélyi városokról kialakult képet. Vizsgálódásainak alap gondolata, hogy Erdély, Moldva és Havasalföld gazdasága egymást kiegészítő egységet alkotott, s hogy ezen az alapon szoros kereskedelmi kapcsolatok alakultak ki a három fejedelemség között. Nem kevesebb, mint harminc útvonal kötötte össze a Kárpátokon át a fejedelemségeket. A továbbiakban Manolescu a vámregesztrumok és más források alapján a kereskedelem fejlődését és a termékcserre volumenét vizsgálja.

Társadalmi harc a késő középkori Erdély városaiban s a szász városi szegények részvétele a jobbágyfelkelésekben című tanulmányában Carl Göllner összefoglalja a témáról eddig megjelent irodalmat, megvizsgálja a városi szász lakosság küzdelmeit a szabadságjogait megkérdőjelező fejedelem és a nemesség ellen, a szász közösségen belüli küzdelmet egyrészt a szegények és kézművesek, másrészt a patríciusok között, az 1437-es és 1514-es parasztfelkelések visszhangját Erdély városaiban s a szászok részvételét a román és a magyar felkelők oldalán a társadalmi összecsapásokban, a segédek és mesterek összetűzéseit, az 1562-es székely felkelők kapcsolatait a szászokkal stb.

Kölcsönhatások a könyvkiadás terén a XVI. századi Erdélyben címmel Binder Pál közöl tanulmányt. A reformáció és a humanizmus eszméiből kiindulva a szerző rámutat, hogy a román, német és magyar nyelvű termékeny könyvnyomtató tevékenység a brassói, nagyszebeni és kolozsvári műhelyek, valamint a román, szász és magyar tudósok és könyvnyomtatók közötti sokoldalú kapcsolatokra támaszkodott. Művelődési kölcsönhatás főleg Brassóban ismert, ahol Coresi — Hans Benkner és Lukas Hirscher támogatásával — nyomtatta könyveit. Kevésbé ismertek a nagyszebeni és a kolozsvári nyomdák hasonló kapcsolatai, ezért Binder Pál sok konkrét példát említ bizonyításukra.

A sorozat további két kötete foglalkozik majd olyan témákkal, mint: a bányászati svábok letelepedése; a szászok társadalomtörténete a XVIII. században; az 1848-as forradalom; a német lakosság szerepe a kapitalista iparosításban; a munkásmozgalom Erdély és a Bánság városaiban; a romániai németek antifasiszta harca; a szászok és a svábok részvétele a szocialista építésben, és mások. Sokoldalú tehát az a tematika, amellyel történészeink eleget akarnak tenni a rájuk háruló feladatoknak. De a romániai németek történetével foglalkozók soraiban nemcsak német, hanem román és magyar történészek is vannak. Hazánk történetírásában tehát az a törekvés valósul meg, hogy közösen kutassák és írják le a közös múltat és jelent.

R. J. fordítása

MIRCEA CAPETTI

TÁRLAT

Nézd a szemed
szemem tükrében: tarka tárlat —
annyi a szín, hogy
nem bírod elviselni.
Kihuny a fény: ezen a tárlaton
nincs eladás...

ESŐ

ÉS hullt a kék eső,
a végtelen vágy kék esője
a fűre, és a suttogó fű
az égre parállt:
kék füst
a tovatűnt idő után maradt űr.

CSORDÁS ELEMÉR fordításai